

Dr. MOLNÁR ISTVÁN

ADALÉK A SZÉKELYKERESZTÚRI UNITÁRIUS EGYHÁZKÖZSÉG TÖRTÉNETÉHEZ

A székelykeresztúri unitárius egyház történetéről — az unitarizmus kialakulásának történeti folyamatába illesztve — Nagyajtai Kovács István a múlt század utolsó negyedében áttekintő képet „rajzolt”.¹ Ez a közleménye szolgált aztán iránymutató forrásul azóta is az egyházközség történetével foglalkozó szórványos írásbeli vagy szóbeli ismertetéseknek. A nyomtatásban is megjelentek között a Geréb Zsigmond néhai fiatfalvi lelkész írása a jelentősebb, amelyben néhány történeti „tükördarab” ismertetése mellett a belső emberek névsorát is igyekszik megállapítani.² Ujabban a jelenlegi esperes-lelkész, Báró József, pedig az 1982. április 18-i püspöki vizitáció alkalmakor tartott felolvasásában összefoglaló leírást adott³ az egyházközség kialakulásától 1982-ig.

Kovács István ismerteti az egyházközségnek azokat a küzdelmeit, kitarató erőfeszítéseit, amelyekkel a piactéri nagytemplomnak 1767-ben történt elvesztését követő nehéz helyzetben a megmaradásért, az egyházközségi élet fundamentumát képező imádság hajlékának a létesítéséért tettek. Azonban munkájának jellegéből adódóan a kezdeti eredményeknek csak áttekintő leírását adja, nem részletezi a felhasznált forrásoknak a történéseket alakító, azokban résztvevő számos személy szerepére vonatkozó adatát. De az épülő új templom és tornya befejezési időszakaira vonatkozó megállapításaiban is — talán, mert részben az 1710—1718 években átélt diákkori emlékeire alapozza — egynehány adata a tényektől eltérő és hiányos. Ezért azoknak a korabeli megmaradt régi, valószínű általa is ismert, de részleteiben pontosan fel nem használt írott forrásoknak a mostani átnézése nyomán a helyesbítéseket, a hiányok pótlását — az egyházközség történetének teljesebb megismeréséhez való hozzájárulásért — szükségesnek láttuk.

Geréb Zsigmond közleménye is az események vázlatos ismertetésében ugyancsak tartalmaz tévedést, aminek a helyesbítése a történeti valóság megállapításáért szintén szükséges.

Adatközlésünkben két eredeti forrásra támaszkodunk.

Az egyik egy 1773. december 1-én keltezett, az egyházközség ingó és ingatlan javait számba vevő vizitációs jegyzőkönyv, amelyet a XVIII. század harmadik negyedében létezett keresztúri egyházkör története szempontjából igen jelentős *Matrix seu Inventarium* főcímet viselő kézírásos könyv őrizett meg. A kötetnek ezt és mindenik jegyzőkönyvét „Josephus.

Simo de Kis Solymos, Sanctae Sedis Unitariorum Keresztur (!) Juratus et Ordinarius Notarius“ írta.⁴

A másik adattár a székelykeresztúri unitárius egyházközség „*Protocolum(a) Mellybe a' Curatorok Számadásai, Perceptumai és Erogatumai jegyeztetnek fel az 1809-ik Esztendőben a' Csifo Mozes Curatorságában T. Pap Sipos Miklos által.*”⁵ Ez a Protokollum, amely 1810-től 1833-ig bezárólag tartalmazza a kurátorok számadásait, ma az egyházközség legrégebb dokumentuma, amelyet a XIX. század elején keletkezett, a régebbi iratárat is megsemmisítő nagy tűzvész pusztítása után kezdtek vezetni.⁶

Az 1773. december 1-én felvett jegyzőkönyv néhány részlete kibővíti eddigi ismereteinket, néhány adata azonban — a rájuk vonatkozó más források híján — csak feltételezésekre ad lehetőséget.

A vizsgálószerk tagjai a jegyzőkönyv bevezető soraiban elsőbben is megállapítjuk, hogy „Templom nintsen“, majd ezt követően így folytatják: „Hanem vagyon a' Patakfalvi Mihály Atyánkfia Józságán egj ágason egy kis harang, mely a' Templomnak el vétele után vétetett az Unitaria Ecclesiától Ötven nyóltz ronas (!) (Rhenes) Forintokkal; vagyon illy irás rajta: VENITE LAUDATE DOMINUM. 1773.“ (Gyertek dicsérjétek az Urat.) Ezt az 1773-ban öntetett kicsi harangot Kovács István megemlíti ugyan, de beszerzési idejének megjelölése nélkül.⁷ Pedig ennek ismerete igen fontos lélektani tényt világít meg: abból az újabb, öt év óta tartó kábulatbóli felocsúdásnak első kedvező jele, amely a piactéri nagytemplom 1767. augusztus 19-én történt elvétele után 1768 decemberében szakadt a hívek lelkére amiatt, hogy azt a Gagyipatak torkolata melletti közterületen felépített faházat, amelyet nemcsak papilaknak, de egyik helyiségét imasobának is használták egy, a Mária Terézia korában kiadott rendeletnek — miszerint új templomot és imaházat előzetes felsőbb engedély nélkül nem lehet építeni — elfogult értelmezése miatt leromboltatták.⁸

A jegyzőkönyv további soraiban „Az Ūr Asztalára való Eszközök“ számbavétele után felsorolják azt a néhány egyházi tulajdonú egyszerű berendezési tárgyat, amelyek a „Papság Házá“-ban és a „Mesterség Házánál“ található. Milyen tulajdonú épületről vagy épületekről lehet itt szó? A jegyzőkönyv ezt nem határozza meg. Egyházi tulajdonúak nem lehettek, hiszen — amint tudott — még azt a faházat is, amit 1768-ra nagy nehezen felépítettek, hatósági rendelettel leromboltatták. S ettől az időtől 1773-ig az amúgy is lecsökkent lélekszámú unitáriusoknak nem volt semmi módja, anyagi ereje ennek pótlására. Az egyházközség történetét leíró szerzők sem említik, hogy ilyen egyházi célt szolgáló saját birtoklású épület vagy épületek léteztek volna. A jegyzőkönyvben a „Papság“ és „Mesterség“ házának nevezettek tehát csak olyan magántulajdonúak lehettek, amelyeket vagy az egyházközség, vagy maguk a belső emberek kibéreltek, vagy esetleg a tulajdonos támogatásként bocsátott használatra.

Az idézett jegyzőkönyvben van még egy részlet, amelyben „parochia“ említődik. Ebbe a jegyzőkönyvbe ugyanis — az egyházközség „fundusai“, telkei, eredetének megállapításáért — a notarius „de verbo ad verbum“⁹ bemásolja azt a szerződésszöveget, amelyet még 1767. október 26-án, a templomelvételt követő alig két hónapra, az új templom és belső emberi

lakások építése helyének, megszerzési körülményeinek módjára vonatkozóan — szerkesztettek. A másolat hűségét igazoló záradékban a bemásolás helyét a jegyző így határozza meg: „In Aedibus parochialibus majoribus Ecclesiae Unitariae Sz. Kereszturienensis“, tehát a székelykeresztúri unitárius eklézsia nagyobbik parochialis épületében. Ebből a meghatározásból sem tűnik ki az épület tulajdonjogi helyzete, de egyértelműen az sem, hogy milyen épületről van szó? Különálló épület-e az „aedibus parochialibus majoribus“-nak nevezett, vagy csak egy olyan kétosztatú épület, amelynek a nagyobbik helyisége a pap és a kisebbik a kántor házául, lakásául szolgált, mint ahogy volt az 1768-ban leromboltatott lakóházban is. Az aedibus szó ugyanis a latinban jelent szobát is, de egy több szobából álló épületet is.¹⁰

Kérdés az is, hogy az 1768 utáni évtizedekben — az új templomnak a XIX. század elején történő felépítéséig — hol tartották az istentiszteleteket? Erről az idézett szerzők nem szólnak; a hagyomány szerint magántulajdonú épületekben. Ilyen, a „Papság házá“-ul is használt épületben lehetett 1773-ban is az istentisztelet helye, mégpedig — a vizitáció jegyzőkönyvében jelzett kicsi harangot tartó „ágas“ helyének meghatározásából következtetve — az említett Patakfalvi Mihály jószágán levőben, ugyanis nem valószínű, hogy a haranglábat külön telekre és nem az istentiszteletre is szolgáló hajlék mellé állították volna fel.

A továbbiakban térjünk vissza a 1773-as jegyzőkönyvnek arra a részére, amely a még 1767. október 26-án keltezett, a „Parochiák fundusai“-nak megszerzési körülményeire, módjára vonatkozó szerződésmásolatot tartalmazza. Ennek a szerződésnek az egyházközség történetét illetően két vonatkozásban van jelentősége: az egyik az, hogy meghatározó módon érzékelteti azt a keserves állapotot, amibe a piactéri nagytemplom és tartozékainak elvesztése miatt jutottak a hívek; továbbá azt a reménységüket, hogy azon a telkeik arányában birtokolt közterületen, amelyet a nyomorba jutott egyházközségnek együttes elhatározással szerződésileg átadtak, „midőn arra mód adatik“, ott templomot, papi és mesteri lakot építsenek. A szerződésnek viszont az a része, amely az adományozó egyházközségi tagoknak a névsorát tartalmazza — családtörténeti vonatkozásban is fontos. Nevük felidézésével az irántuk való kegyeletünket rójuk le, hiszen ők voltak azok, akik az egyházközség története legnehezebb időszakának eseményeiben, azok alakításában — hitük, egyházuk iránti töretlen hűségükről tanúbizonyságot tette — részt vettek. Megemlékezés egyúttal ösztönző, folytonosságot érzékeltető emlékidézés is, mert az akkor élt családok jónehányának leszármazottai ma is az egyházközségnek erősségei.

A szerződésnek a telekadományozás szükségességét indokló, és az átadás feltételeit meghatározó részében az akkori Kereszturfi Szék hites Assessora¹¹ és az Erdélyi Törvényes Királyi Táblának hűtös Notariussa jelenlétében, a „Kereszturfi Széki Unitaria Ecclesianak Fő Curatorai (Bethfalvi Marothi György és Tarcsafalvi Pállffy Zsigmond), valamint a „Kereszturfalvi Unitaria Ecclesia Curatorai“ Fazakas István előtt, az „Ecclesia Commembrumai“¹² (. . .) „Perennalis fassio“-t¹³ tesznek.

Megállapítják, hogy az unitáriusokat ért veszteség miatt „(. . .) már semmi helye azon Ecclesiának, mellyen Isten Dütsőségére és Sz[ent] Tiszteletére valami alkalmatosságot készíthetnének, Papjoknak s Mestereknek

a lakásokra építést tehetnének, nintsen; hanem mostanis más Keresztény Felcbaráttynoknak hátok megett, azoknak engedelmeiből szoronganak, sőt Isteni Tiszteletnek folytatása is nagy el viselhetetlen alkalmatossággal vitethetik végbe. Melly hogy továbbrais úgy folyon lehetetlen, mellyet szívbéli sértődés nélkül akármelley Keresztény[ne]k nézni nem lehet. Kihez való képpest, lévén a' Falunak Keresztur falvának a Falu alsó vége felé Fiafalva felöl valo felin egy köz pusztá helye, melly a Falu több Köz helyei fel osztásakor osztatlan maradt volt. (. . .) Ezen köz pusztá helybeli Részeket azért (. . .) ki ki a mi Részek abból Secundum numerum Sessionum obvenial¹⁴ egészen, magok Istenes indulattyokból, keresztényi buzgóságból, szabad jó akarattjokból, senkitől is nem kényszerítettven, az említett Unitaria Ecclesianak per manus¹⁵ által adák örökkösön, irrevocabiler¹⁶ semmi Just továbbra magoknak abban nem reserválván,¹⁷ oly declaratioval, hogy azon részekre cedelendő¹⁸ részt azon Ecclesia a' több Részektől sequestráltatván,¹⁹ birhassa in perpetuum²⁰ békességesen; ha midőn arra mód adatik, azon helyre Templomot Isten Dütsőségére, Papnak s Mesternek lako Házakat, s egyéb megkívántató Épületeket építhessen, semmi egyéb állapotra ne is fordíttassék, másokkal ne is inhabitáltassék,²¹ senkinek el ne tserélhessék, s egyéb akarmi szin és P[rae]textus²² alatt másnak által ne adattathassék. Mellynek örökkösön való megállására obligálák²³ minnyáján magokat, és minden Posteritassokot²⁴ kezek bé adása alatt, úgy hogy senki ő közüllök magok vagy Posteritassok, ezen örökös Taransactiót,²⁶ azokrol írott ezen Contractusunkot ne violálhassa,²⁶ hanem in perpetuum observalni²⁷ tartozzék.“

A következőkben vegyük számba a fenti telekadományozási szerződést megkötő egyházközségi tagokat számuk és családneveik szerint.

Számukat illetően a szerződésben 77 család képviselésében megjelent egyházközségi tagot sorolnak fel, ebből 70 keresztúrfalvi és 7 olyan Keresztúr városi lakos, akik keresztúrfalvi birtokosok is lévén, telkeik arányában részesek az adományozott közterületben. A kérdés most már az, hogy ennek az összesen 77 unitárius családnak a szerződés megkötésének idejekor mennyi volt a taglétszáma? Ha családonként átlagosan három személyt számítunk, a lélekszám 220—230 körüli lehetett. Ennél a következőtetett számnál azonban Kovács István és Geréb Zsigmond történeti leírásukban egyöntetűen valamivel kevesebbet, 195 lelket említenek, de nem azonos időből: Geréb Zsigmond közvetlenül az 1767 évbéli templomvesztést követő időből²⁸, Kovács István viszont az 1790-es évekből, az új templomépítési kísérlet időszakából.²⁹ De akár a feltételezéssel kiszámított lélekszámot, akár az idézett szerzők által említettek tekintjük, az adatok mindenképpen a keresztúri unitáriusoknak — akik kezdetben a helység lakosságának túlnyomó többségét alkották — a XVIII. század utolsó harmadára bekövetkezett nagyméretű lemorzsolódását jelzik. Ez a Keresztúr lakosságának összlétszámához viszonyított apadás jól kimutatható, ha a már említett 70 körüli családszámot és annak feltételezett 220—230-as lélekszámát vagy az idézett szerzők által közölt 195-ös lélekszámot összevetjük szintén a XVIII. század utolsó harmadában, 1784—1787 években megejtett első hivatalos állami népszámlálás adataival. Ez a statisztikai felvétel Keresztúrfalvában 210 családot állapított meg 473 lélekkel.³⁰ A helység 210 családjában tehát az 1700-as évek utolsó

harmadának 70 körüli unitárius családja már csak alig egyharmadát, a következtetéssel megállapított 220—230, illetve az egyházközség történeti leírásában közölt 195 lélek pedig a 473-as összlétszámnak mintegy 40%-át alkotja csak.

A továbbiakban — emlékük megőrzéséért — felsoroljuk azt a 220 évvel ezelőtt élt 7 keresztúrfalvi és 7 városi unitárius családot, amelyeknek fejei az egyházközség történetének igen nehéz időszakában — létükhöz való ragaszkodásuk, megmaradni akarásuk jeleként — biztosították azt a területet, amelyen néhány évtized múlva templomuk, parochiájuk építését megkezdhették. Keresztúrfalvában 1767-ben a Simó család volt a legnépesebb 11 ággal, a Fodor család 8, a Csifó 6, a Györfi, a Sófalvi 4—4, a Borbély, a Major 3—3-ággal szerepel; 2—2 ággal szerepelnek a Boszorát, Derzsi, Fazakas, Kálmán, Lörintzi, Nyújtódi és Patakfalvi családok; egy-egy ággal pedig a Balog, Bihari, Bontz, Boros, Buh, Buzás, Csoma, Farkas, Fenyédi, Hegyi, Kerestély, Kovács, Magyarai, Márkos, Nagy, Pálffi és Rác családok. A Keresztúr városában lakó hét unitárius család közül három a Kovács; egy-egy a Biro, Borbély, Horváth és Szentgyörgyi névvel szerepelnek.

A fentiekben felsorolt keresztúri unitárius családok fejei tehát 1767-ben biztosították azt a területet, amelyen később az egyházközségi élet új központjának kiépítését el lehetett indítani. Ezt kezdetben — amint tudott — a világi szervek megakadályozták. Egy negyed évszázadnyi időnek kellett eltelnie ahhoz, hogy a XVIII. század utolsó negyedében, Raffaj Sámuel lelkészsége idején (1777—1799) 1781-ben végre megkapták azt a királyi engedélyt, amelynek birtokában a jelenlegi templom fő hajójának és tornyának építési előkészületeit — alapozási munkálatait — elkezdhették. A megfogyott lélekszámú egyházközség anyagi forrásainak szűkös volta miatt azonban jó egy évtizednyi időbe telt, amíg csak a templom tömbjét fedél alá helyezhették. Ennek az évtizednek építési szakaszairól tájékoztat a templom belsejében, a mennyezet szélén húzódó — és ma is olvasható — körirat, amely szerint 1782-ben hozzákezdtek a kőfalak építéséhez, 1783-ban cserepes szarvazattal befödtek, majd hat év múlva, 1789-ben a falakat megvakolták, mennyezetét pedig 1792-ben készítették el. A torony építése azonban — amint írják — „félbe maradván a szűk idő terhes voltáért.”³¹

Kovács István viszont közleményében azt írja, hogy a templom még 1799 végén is „külső és belső kikészítés nélkül” állott,³² holott ez a megállapítása csak részben fedi a valóságot, mert a körirat szövege szerint 1789-ben falait már megvakolták, s 1792-ben pedig a mennyezete is elkészült. Kovácsnak a templom, de főképpen a toronyépítés teljes befejezési idejére, valamint az építést irányító lelkész kiletére vonatkozó megállapításait ha összevetjük a forrásul felhasznált kuratori számadáskönyvnek a generális és körli vizitációk által szintén ezekre vonatkozó adataival — ugyancsak találunk eltérést. Ő az építkezés teljes befejezését 1841-re teszi, a neves id. *Péterfi Sándor* lelkész idejére, aki 1824 és 1841 közti években — haláláig — állt az egyházközség élén. Közleményében ezt írja: „*Papsága idejében* a torony falait egészen felrakták, kivakolták, megmeszelték és cserépfedél alá vették, a harangokat belehelyezték. A templom hiányai kipótoltattak. Földe deszkapadló alá vétetett (...) meg-

rongált ablakai helyett mások készítették; a gimnázium felőli tornác és ajtó (...) elbontatott, berakatott és a templom más oldalán más ajtó nyitattott. *És mindezek az ő mozgó tevékenységénél fogva.*³³ (Kiemelés tőlem. M.I.) Ebben az idézett szövegrészben Kovács István tehát id. Péterfi Sándor idejére teszi a templom és torony teljes elkészültét. A teljes befejezés valóban az ő szolgálati éveiben történt, de nem mindenben a Kovács István által említett ténykedésekkel, hanem csak abban az értelemben, hogy az elődei által és idejében már felépített templomon és tornyon a még meglévő hiányokat, a még szükséges kiegészítéseket elvégeztette, s az 1829-ben keletkezett nagyerejű szélvihar pusztítása következtében a templomon, de főképpen a tornyon keletkezett súlyos rongálódások kijavítását széleskörű társadalmi hozzájárulás megszervezésével elvégeztette.

A tényekkel nem mindenben egyező megállapításai Kovácsnak onnan adódnak, hogy az építkezések szakaszait nem követi a történések sorrendjében, s figyelmen kívül hagyva — nem is említve — a Péterfi előtt szolgáló lelkesek kilétét, az ő megvalósításait is egybe ötvözi a Péterfi által megvalósítottakkal. S hogy mindez valóban ezért történhetett így, bizonyítására kövessük végig évenként az építkezés menetének a kuratori számadáskönyvből kiszűrhető adatait.

Az 1809-től olvasható adatok legnagyobb része az építkezések második szakaszára: a torony építésének befejezésére és a már felépített meglévő templom tömbjén végrehajtott kiegészítő munkálatok mibenlétére vonatkoznak. Az egyházközség vezetőségének legnagyobb gondja az volt, hogy a „szűk idők terhes voltáért“ 1792-ben félbemaradt torony befejezéséhez a szükséges anyagi alapot előteremtsék. Ez nagyjából az 1800-as évek elejére pénzbeli és építkezési anyagok adományozásából meg is lett volna, de mert az említett tűzvész következtében a pénzalap megsemmisült, a költséggyűjtést újból el kellett kezdeni.

A veszteség pótlása vontatottan kezdődik. Nem várt kiadás is keletkezett, mert az 1809-ben elhasadott kisebbik harangot 1810-ben újra kellett öntetni, aminek elég tetemes árát ugyancsak közadakozásból tudták előteremteni.³⁴ A torony építésére az adakozás 1810-ben indul meg újra, de ez évtől 1815-ig mindössze két esetben van ennek nyoma: 1810-ben Tekintetes Dimén József 10 hordó meszet ajándékoz „A' Torony építése szükségire“, 1811-ben pedig Simó András, fiatfalvi Geréb Zsigmond és „Az Udvarhelyi Széki tiszteletes Ekklézsiák“ küldik el pénzbeli alamizsnáikat. A vizsgálószerk jegyzőkönyvei a torony helyzetéről ezekben az években nem emlékeznek meg. Szó esik azonban a templom épületének állapotáról, ami ez esetben is megerősíti annak 1792-beni kész voltát. Az 1814-ben írt vizitációs jegyzőkönyv 9. pontjában ezt olvassuk: „A' Templom s' az parochiális épületek alkalmas karban vadnak (...)“ De már 1815-ben a Dioecésana Visitatio³⁵ fontosnak tartja a torony további építésének sürgetését, s a meghagyások 1. pontjában ezt ilyen „ajánlással“ teszi, „Hogy az irt Curator (Csifó Salamon) okvetlen a Torony építéséhez fogjon s azt szorgalmasan folytassa.“ A meghagyás második pontjában olvashatóan Méltóságos Biró Józsefet a Generalis Consistorium tagját és Assessorát az építés praessorának³⁶ kinevezik, „kinek is consessusával³⁷ és égyetértésével hogy az építés folytattassék, s minden presbitérium Gyü-

lése az abban folyando tárgya előre jelentessék, kötelességévé tétetik a Curatornak.“

A vizitáció „ajánlása“ 1816-tól meggyorsította a toronyépítés második időszakának előkészítését. Az „Ecclesia buzgóbb tagjai“ s néhány keresztúri „réformátus atyafi“ is, tehetségükhöz mérten gabonát és pénzt ajánlottak fel, gyarapítva ezzel az egyházközség egyéb szokásos forrásokból gyűlő tőkéjét.³⁸ A legjelentősebb kezdeti hozzájárulásról azonban az 1817. évi kurátori elszámolás 3. pontja tájékoztat így: „Az Ekklesia tagjai által ezen esztendőben magok költségén vettettet s égettetett tizenhatezer nyoltz száz Tégla, amely a Curátornál van egyben rakva.“ Az előkészítés műveleteit ebben az évben még Sipos Miklós lelkész irányítja, akit a következő évben Márkos Elek vált fel.

Az 1818. október 1-én tartott vizitáció jegyzőkönyvének 7. pontjában — miután bevezetőként újból megismétlik, hogy „A Parochiális épületek s Templom jó karban vagynak“ — megállapítják, hogy „A Torony pedig 5 ölnyire ezen jelen való esztendőben felvitetett.“ (Kiemelés tőlem, M.I.) A kurátor a további kiadási tételekben részletesen elszámol a költségekről is: a mész egy részének és a toronyálláshoz vásárolt borona- és gendafák áráról; „A Tornyt rakó kőműveseknek Conventiojok³⁹ szerint“ előlegbe adott pénzről; „a megkívántatott öt fertály mása (!) vas“ áráról, továbbá a mester, valamint a tutaj- és boronafákat s meszet hozó fuvarosok élelmezésére költött pénzről. S hogy a felfalazott toronyban mindjárt felrakása után hozzá kezdtek a harangszék beépítésének előkészítéséhez, az „A Harang ülésének szükségére kívántatott cserefák“ megvásárlásáról szóló kiadási tételből tűnik ki, elkészítését pedig „A Harang Széken dolgozó Átsnak italára erogált“⁴⁰ tétel igazolja. A torony tehát harangszékével együtt, de még tetőzet nélkül, 1818-ban felrakatott. Abból a tételből pedig, amely „A' Harangot felkötő Kovátsnak áldomás italára“ kiadott költséget jegyzi fel arra következtethetünk, hogy az addig haranglábban függő két harangot a beépített toronyszékre már ekkor áthelyezték. A tornyot magát, sisakjának elkészítéséig — nem lévén arra pénzük — ideiglenesen deszkatetőzettel látták el.

Az 1820. február 4-én tartott vizitáció jegyzőkönyvének kiadási tételeiben a kurátor elszámol azokról az 1819 évi hátrálékokról, amelyeket a tornyot felrakó kőműveseknek, a falakáshoz szükséges állványzatot és a harangszéket készítő ácsoknak munkadíjába, és a még utólag vásárolt mészért kifizetett. A többi tétel a *torony szarvazatának* 1819-ben történt elkészítésére kiadott összegekről számol: „A' Torony fedésére kívántató Árbutz fák“, szarufák, cserefák, léc, lécszeg, pléh, a torony állásához szükséges deszka, a cserép egy része, s az elkészült szarvazat tetejére feltett „pléh Gomb“ áráról; a szarvazatot készítő ács munkadíjáról. A kurátor aprólékosan elszámol „A' Dersi, Rugonfalvi, Kőrispataki és Kis Solljmosi Erdőben fát vágóknak s azokat vekturázoknak⁴¹, a' cserép csinálóknak“ valamint mestereknek áldomás italára költött pénzről is.

Az 1821. február 10-i vizitációnak az 1820-ra vonatkozó jegyzőkönyvéből következtetve a *tornyot* ebben az évben *befedték*. Erre utal a kiadási tételek 6. és 7. pontja, amikből még az elkészítésére fordított időtartam is megállapítható: „A' Tornyot belétvezett és bé fedett Átsnak minden napra egy egyfertály pálinka lévén kiszegődve, három hét és három nap

6 kupa, viszont mikor bé végezte fél kupa áldomás adatott. — „A' Szekeresnek a kitől a' fogadás szerént az Átsot haza küldötte portékájával együtt“ (a fuvardíja is kifizetődött).

1821-ben (valószínű az év második felében) lelkészváltozás történik: Márkos Elek — Geréb Zsigmond adata szerint — Alsóboldogasszonyfalvára megy, s helyébe Máthé Mózes jön Abrudbányáról. Erről az 1822 február 28-án tartott vizitáció jegyzőkönyvében a lelkész ideszállításáért fizetett kiadási tétel így emlékezik meg: „Két szekeresnek kik Abrudbányáról a' Tiszt. Papot le vekturázták“ fizettek 56 Fh.-t és 40 Dr.-t.

Máthé Mózes szolgálata második évének az elején, 1822 februárjában, tartott említett vizitáció jegyzőkönyve 4. pontjában a templom és a torony állapotáról így írnak: „Az ujabban épített templom és torony még tökéletességre nem ment.“ Máthé Mózes aztán lelkészsége idején Csifó Mózes idős kurátorával megpróbálják a toronv „tökéletesítését“ elvégeztetni: „A' Torony párkányzattyára szükséges alabástromot“ (hoznak); 1822 folyamán a torony vakolását elvégeztetik, amint ez a Buh János és Kálnoki Imre kőművesek munkadíjába és a nekik italukra kötött kifizetett összegekből kitűnik; „A Toronybeli Harang szék megpadolatott“, az ahhoz szükséges és állványnak való deszkát, léceket megvásárolják, a lécszegeket megcsináltatják.

Úgy látszik azonban, hogy mindezen megvalósítást Biró József a Generális Consistorium tagja és Assesora, mint az építkezés megbízott elnöke — keveselte. Lehet, hogy Máthé lelkész ellen egyéb kifogásai is voltak. Az 1823. október 2-i vizitáció alkalmával felvett jegyzőkönyv 1. pontjában ugyanis ezt olvassuk: „Hogy az Ecclesia más tagjainak panaszuk nintsen a' Pap ellen, hanem Méltóságos Biró József Ur éppen nints megelégedve, s elmozdittását már sok izben urgenter⁴² kérte.“ Az eklézsia tagjai tehát hiába voltak megelégedve papijukkal, a szűkös anyagi lehetőségek szerint végzett tevékenységével, hiába nyilvánítják ki ezt a megelőző években is azzal, hogy „az Ecclesiának fel adása nintsen a' Pap ellen“, mert mindezek dacára Biró József sürgetésére 1823 végén vagy 1824 kezdetén keresztúri szolgálatát el kellett hagynia, s Geréb Zsigmond adata szerint Kedébe kellett mennie. Az 1824. január 29-én tartott vizitáció jegyzőkönyve már „Pap Péterffi Sándort“ említi, mint a „Kereszturi Venerabilis Ecclesia“⁴³ jelen levő lelkészét.

Miután a forrásul felhasznált kuratori számadáskönyvnek a fentiekben idézett adatai alapján végig követhettük az 1792-ben már használatra alkalmassá tett „jó karban“ levő templom tömbjén a XIX. század második évtizedében és a harmadik évtized elején elvégzett kiegészítő munkálatokat, valamint a toronv építésének még 1819-ben történt befejezését, megállapítható — Péterffi Sándor lelkész érdemeinek kibebívtési szándéka nélkül —, hogy mindezek az 1818—1821 közti években szolgáló Márkos Elek, illetve — néhány megvalósítással — az őt 1821—1823 közt követő Máthé Mózes lelkészek idejében történtek, és nem később, az id. Péterffi Sándor irányításával, ahogyan azt Kovács István dolgozatának idézett szövegrészeiben ezekre vonatkozóan írta.

Péterffi Sándor jövetelével egy időben kurátor változás is történt. A vizsgálószerk 1824. január elején kelt jegyzőkönyve záradékának 2. pont-

jában erről így emlékezik meg: „(..) a' most számadoló Curátor Csifó Mózes nyoltz Esztendőig igen ditséretesen 's épületesen a' Dioecesana Visitationak, és az Ecclesia nagyobb rész Tagjainak meg-elégedésére folytatott Curatori Hivatalát letette (:háládatossággal 's köszönettel emlékezeünk erről:)“. Helyette Márkos Jánost választják meg és iktatják be a kurátorságba.

Az új pap és az új kurátor a megelőző vizitációk által már többször kifogásolt rossz kapu kicserélésére, a kerítések, a papilak tornáca megjavítására, továbbá a templom tornáca tetőzetének újra fedésére az előkészületeket megkezdték. Megvásárolják a cserefát, deszkát, cserepet s egyéb szükségeseket, majd „A' Parochiális Jozság eleibe ujj Kaput tsináló Átsnak“ a munkadíját kifizetik. Az ezekre fordított összegek úgy látszik kimerítették az eklézsia meglevő kevés pénzalapját, mert a vizitáció megjegyzi, hogy „Cassa remanentia⁴⁴ nintsen.“ sőt — állapítják meg — „a' Curator Super Erogatumot⁴⁵ tett 19 pénzt mellyet Az Ecclesia (:ha praetendálja:) megfordítani köteles.“

1826-ban folytatják a templomban az elődek által megkezdett pádimentomozást, kifizetik az ezt végző asztalos munkadíját, s megjavíttatják az ablakokat. A költségeket az „individuatim“ (!)⁴⁷ szedett törökbúza árával, a méltóságos Biró, Maurer, Sándor urak „szent végre“ adott szerény összegeivel, „a Gymnasiumi Deákok“ tehetségükhöz mért adományaival pótolják.

Az 1827 február 8-án keltezett vizitációs jegyzőkönyv d. pontja az elvégzett munkáról így emlékezik meg: „Dicséri mind a' Tiszteletes Pappnak, mind a' Curatornak és Ecclesianak azon szorgalmatosságokat a' Dioecesana Vizitatio melly szerint az ablakokat reparáltatták, kívül azt rostélyokkal meg erősítették és a' Templomot meg pádimentomoztatták; az Isten segélye a' Szent Ecclesiát, hogy az Isten dicsőségére egyéb szükséges reparációkat is meg-tehessenek.“

Az 1828 február 6-án tartott vizitáció tagjai is a jegyzőkönyv 1. pontjában „(..) dicsérettel említik (..) az Ecclesia boldogságára intézett sok sok törekvéseit (a papnak, kurátornak, híveknek), mellynek gyümöltse a' jelen valo esztendőre az hogy Joltevöket szerevén azoknak segedelmek által a' Papi Házat gyönyörűen meg-tornáztatták.“ A kiadási tételek közt szerepel még „A' Templom és a' Papi Ház fedelének meg ujittására vásárolt 1700 cserép“ és egyéb építkezési anyag ára, továbbá a tornácot építő ácsnak munkadíja.

A fentiek szerint tehát Péterffi Sándor szolgálatának kezdetétől 1828-ig, időrendben a templom tornácának újra fedését, új kapu állítását, a kerítések részbeni megjavíttatását, a templom megkezdett pádimentomozásának folytatását, ablakainak javítását, a papilak tornácának megújítását végeztette el.

1829-ben azonban újabb, az eddigieknél nehezebb feladatok hárulnak az egyházközségre, ugyanis ebben az évben egy pusztító szélvihar főképpen a torony tetőzetét nagyon súlyosan megrongálta. Ezért az 1830 február 10-én tartott vizitáció, mivel „a' Torony fedélzetét a' Szél-vész megrongálta, annak reparatioját a' Tiszt. Pappnak, Curatornak és Presbiteriumnak atyafiságosan ajánlja.“

A keletkezett károsodás kijavítására szükséges költséget azonban az egyházközség, mivel a megelőző évek említett építkezési-javítási munkálatai a pénzalapot évről-évre kimerítették — a maga erejéből nem tudta fedezni. Ekkor kezd hozzá Péterffi Sándor a „serkentés, buzdítás, nógatás“ nyomán ahhoz a sokféle anyagi forrást megnyitó széleskörű társadalmi szervező munkához, amely valójában nem a torony építésének befejezéséhez kötendő — miként Kovács István dolgozatának idézett szövegrészében írja, s ami tulajdonképpen Péterffi elődje által valószínűsített meg —, hanem ahhoz a tevékenységéhez, amelynek eredményével az ő idejében esett nagy szélvész következtében a tornyon és templomon keletkezett súlyos rongálódások kijavításához a szükséges anyagi fedezetet biztosítani tudta.

A javítások előkészítését még a vihar utáni hónapokban megkezdték. „A' Istenes indulatból“ nyújtott támogatás eredményeként „A' Toronyra megkívántató“ 2000 lapos cserepet, 250 kupást, 730 fél cserepet „a' cserépvetővel“ elkészítették, s „a' Toronynak ujra fedésére Hegyi Mózesnek előpénzt“ is adtak.

A további költségek fedezésére a hitrokoni összetartozandóság jeleként — amint ez az 1831 februárjában tartott vizitáció alkalmával a torony javítására 1830-ban befolyt összegek számbavételéből kitűnik — pénzbeli segítség érkezett a „Háromszéki, Maros Széki, Küküllő vármegyei Tractusokból“⁴⁸, a Fejér-nyikó mellyéki Ecclesiákból, a Keresztúri tractusnak több Ecclesiájából (kiemelve a tarcsfalvi benefactorokat)⁴⁹, az Udvarhelyi Tractusból“ és egy későbbi bejegyzés szerint Felső Fejér vármegyéből is.

Az adományozott összegekből, valamint az egyházközség ismertetett évi jövedelméből a még hiányzó építkezési anyagokat megvásárolják, s „Siménfalvi Áts Pallér“ Györke Jánost megfogadják „a Torony és Templom fedele megújítására“, amit aztán ő és a segéd munkások el is végznek. Munkadíjukon felül ellátást is kapnak. Az eklézsia a maga pénzéből előlegezi az élelmezésre és a segéd munkások fizetésére költött összeget. Ezeket a kiadásokat „a' Ecclesia tagjai megfordítani ígérték“, s amint a jegyzőkönyvvezető írja: „Ha ezen Cassabol el költ 16 forint és 8 dénárt az Ecclesia Tagjai béteszik a Cassába kedvesen vészi a D. Visitatio és az Ecclesiának szükségét látván ajáljais.“⁵⁰

A vizitáció tagjai miután megvizsgálták az elvégzett munkát, a látottakat így protokollálják: „A' Templom kevés még szükséges reparatio nélkül, alkalmas karban vagyon, a' Szél-vész által megrongált Torony sok Joltevőnek adakozásából szépen megujtattott; ugy a' Parochiális Jozzágon levő épületek jo karban vagynak.“

1831-ben, december 10-én, még egy második vizitáció tartódik. A jegyzőkönyv 5. pontja szerint azonban „a' Templom kevés szükséges reparatioja“ — amint ezt februárban megállapították — az év folyamán nem készült el, amiről a jelzett pontban így írnak: „...a' Templom némi reparatiót kíván erre nézve már némely előkészületek meg tettek, az Ecclesiának is láttzik készsége a' meg mozdittására...“

Az egyházközség XIX. század eleji vagyoni állapotát, gazdálkodását és főképpen az ezekkel kapcsolatos eseményeket rögzítő kuratori számadáskönyv írása az 1832—1833-as évekkel megszakad. Ez utóbbi évek bejegyzett adataiból megállapítható, hogy Péterffi Sándor lelkész a templom tömbjén az istentiszteletek zavartalan megtarthatóságáért, egy igen szükséges módosítást végeztetett el: az eddig keleti oldalon levő főbejáratot a nyugati oldalra helyeztette át, amit az 1832-ben tartott vizitáció a jegyzőkönyv 6. pontjában — egyebek mellett így értékel: „(..) a' Férfiak ajtaját nagy tsendességre a' Templomnak a' Tiszt. Papi Ház felé fordították, mely annak előtte a Collegium felé volt.“⁵¹ A kollégiumnak és a templomnak ugyanis közös, választó kerítés nélküli udvara volt. A bejáratot védő tornácot (porticust) azonban úgy látszik ebben az évben még nem helyezték át az újonnan nyitott bejárat elé. Ezt az átépítést — az 1833. év „Pénzbeli költése“ 8. pontjából megállapíthatóan — csak még tervezték: „a' Templom Tornáztát a' mostani állásához képest megakarja fordítani az Ecclesia — ennek jövőendőbéli újra alkalmazására nézve adott a' Mester Embernek előre 2. M. forintot.“

Ezzel az adattal zárul az az adaléksorozat, amellyel a székelykeresztúri unitárius egyházközség története néhány korszakának pontosabb megismeréséhez kívántunk hozzájárulni.

Befejezőként megemlítjük, hogy a templomon a XIX. század végén, 1880-ban, még egy jelentős módosítást hajtottak végre: „(..) a mai, férfiak által használatban levő templomrésszel nyugati irányban, az orgona karzattal együtt kibővítették (..)“⁵² A templom befogadó terének megnagyobbítását Dávid Ferencz halála háromszázéves évfordulójának alkalmából valósították meg. Erről az eseményről a Keresztény Magvetőben közölt „Aranykönyv“ így emlékezik meg: „A székelykeresztúri unitár. eklézsia, kicsiny templomát, egy s más okok mellett, főképpen Dávid Ferencz első unitár. püspök halálának három százados évfordulati emlékünnepele itt tartása alkalmából, megnagyobbítani szándékozván, nemes szándékban, a következő kegyes adományokkal támogattatott.“⁵³ Az építkezés költségeihez hozzájárultak: Ferencz József püspök felhívására több nyikómenti és párciumi egyházközség; a Homoród mentéről Keményfalva pénzzel és mésszel; a többi egyházkör; Keresztúr városi és timafalvi egyéni adakozók; a Keresztúr városi más egyházközségek; keresztúrfalva unitáriussága pénzzel és többszáz napszámmal; a zsinati bál jövedelme.

*

A fentiekben közölt adatok mellett, hogy az egyházközség története néhány eseményének pontosabb megismertetéséhez járulnak hozzá, egyetemes egyházi életünk vonatkozásában — még egy igen fontos tényre világítanak rá, mégpedig arra az egymás terhét viselni akaró és tudó fenntartó erőre, amely — amikor a történelmi szükség úgy kívánta — mindig képes volt arra, hogy az összetartózkodóság tudatából táplálkozó áldozatkészség forrásait megnyissa.

JEGYZETEK

¹ Kovács István: *A székelykeresztúri unitárius hitközség történeti rajza kezdettől mostanáig*. KerMagv XIV. Kvár, (1879) 67—91.

² Geréb Zsigmond: *Tükördarabok a székelykeresztúri unitárius egyház múltjából*. KerMagv LXVI. Kvár, (1934) 260—265. Geréb adatait felhasználva lásd még Orbán János: *Székelykeresztúr története*. Kvár. 1943. 34—38.

³ Báró József: *Lelkészi jelentés a Főtisztelendő Püspöki Vizitáció alkalmával, a székelykeresztúri Unitárius Egyházközség történetéről* 1982. április 18. Kézirat.

⁴ A jegyzőkönyv-kötet megírását — a főcímet követő terjedelmes szövegrész tartalma szerint — Vásárhelyi István akkori keresztúrköri esperes rendezte el, miután a medeséri parochia „minden régi anyagkönyvével, levelével” újszékelyi Buzogány Sámuel lelkésszel együtt égés áldozata lett. A kötet írásának ideje 1773. november 15-e és 1774. január 4-e közötti időszak. — Félrét nagyságú kötet, 350 számozott oldallal. Tartalmazza a kör 30 ekléziája ingó és ingatlan vagyonának, fontosabb okleveleinek leírását. A keresztúri egyházközségre vonatkozó jegyzőkönyv a 165—169 lapokon olvasható. Erre a ravai unitárius egyház tulajdonában levő kötetre figyelmet felfedezője Adorjáni R. Károly, volt szökefalvi nyugalmazott lelkész hívta fel, amiért ez úton is köszönetemet fejezem ki. — A Matrix tartalmát, megírásának okait ismertette: Végh Mihály: *A ravai unitárius egyház története* c. közleményének első részében. KerMagv XXV. (1890) 159—169, 1. sz. lapalji jegyzet.

⁵ A Protokollum írását megkezdő Sipos Miklós 1807—1817 években volt az egyházközség lelkésze. Vö. Geréb, i.m. 265.

⁶ A tüzeset évét illetően eltérés van Kovács István és Geréb Zsigmond írásában. Kovács 1811-ből említi, hogy ennek az évnek az őszén, amikor „rossz ember” gyűjtőgatása következtében 41, nagyobb részt unitárius székely gazda javai elhamvadtak, az akkori kurátor háza is, a benne toronyépítésre gyűjtött pénzüsszeggel együtt elégték. (Vö. Kovács I., i.m. 86.) Geréb viszont úgy tudja, hogy az egyházközség gyűjtött, pénzének, iratainak, egyéb értékeinek elége 1802-ben történt, amikor Csifó József gondnok háza is elégett. (Vö. Geréb Zs. i.m. 263.) E két eltérő adat közül a Kovács István szövegében olvasható évszám vagy elírás, vagy sajtóhiba lehet. Hogy a két jelzett év közül melyik felel meg a valóságnak, megerősítő adat hiányában nem lehet megállapítani. Nem derül ki pontosan a forrásul használt kurátori számadáskönyv adataiból sem, mert az 1813-ban tartott vizitáció jegyzőkönyvének 6. pontjában is csak ennyit olvashatunk: „Az Úr asztalára tartozó jók, a' nem régiben volt égés alkalmatosságával (Kiemelés tőlem, M. I.) akkori kurátor Csifó József házának az azokat konzerváló ládával együtt elégtének, a' mik azután szereztek 's ajándékoztattak, azoknak konskriptioja bizatik a T. Papra.” A 8. pontban ezt még a következőkkel egészíti ki: „Az Ecclesia régi oklevelei is a fenn említett égeskor elégvén a' mostanig accedáltattaknak regisztrálata is bizatik a' T. Papra.”

⁷ Kovács I. i.m., 86.

⁸ Kovács I. i.m., 84.

⁹ szóról szóra

¹⁰ Vö. Fináli Henrik: *A latin nyelv szótára*. Bp. 1884.

¹¹ ülnök, táblabíró

¹² tagtársai, tagjai

- ¹³ örök vallást
¹⁴ a telkek száma szerint jár
¹⁵ kéz által, kézbeadással
¹⁶ visszavonhatatlanul
¹⁷ nem tarva fenn
¹⁸ jutó részt
¹⁹ elkülönítvén
²⁰ örökösen
²¹ ne legyen lakható
²² ürügy
²³ kötelezők
²⁴ utódaikat
²⁵ egyezséget
²⁶ ne sérthesse meg
²⁷ mindörökké tiszteletben tartani
²⁸ Geréb Zs., i.m., 67.
²⁹ Kovács I., i.m., 68.

³⁰ Az első magyarországi népszámlálás. Központi Statisztikai Hivatal Könyvtára. Bp. 1960. Táblázat, 362—367.

³¹ A körirat szövegét közli Geréb Zs., i.m. 262.

³² Kovács I., i.m., 85.

³³ Uő. 88.

³⁴ Az unitáriusoknak a XVIII. század végén újból két harangjuk volt: a nagyobbik, amelyet Sándor Józsefné Thoroczkai Anna ajándékozott volt 1792-ben (Kovács, 86—87) és egy kisebb, amelyet a hívek 1773-ban öntettek. Ez a kisebbik harang hasadt el. Az elhasadása és újra öntése idejéről az 1810 októberében tartott vizitáció jegyzőkönyve záradékának 6. pontja tájékoztat: „Ez előtti esztendőben el hasadtot kisebb Harangot ujiban nagyobbba öntette az Ecclesia a' jelen esztendőben a' felljebb meg irt Benefactorok (jóltevők) segedelmezése által melljen illjen írás vagyon. Öntettet az Egy igaz Isten dütsőségére a' Székel Kereszturfalvi Unitaria Ecclesia számára, rész szerént a' maga rész szerént a Tkts Mátéfi István ur költségével Segesvári Baumgartner János által Ao. 1810.“ A harang újjá és nagyobbra öntéséért 1810-ben 372, majd 1811-ben „a hátralevő árban“ még 64 forintot, összesen tehát 436 forintot fizettek. Ennek az összegnek nagyobb részét, 270 forintot a bevételi tételek szerint 61 keresztúrfalvi unitárius család adta össze, családonként — tehetségük szerint — néhány dénártól 10 forintig, nagyobb összeget Mátéfi István 60 Frt. és Biró József 24 Frt. nagybirtokosok fizettek: a „Kereszturi Refor[mátus] Atyafiak“ 36, a fiatfalvi unitárius hívek 12 forinttal járultak hozzá a harangöntés költségeihez.

³⁵ püspöki vizitáció

³⁶ elnökének

³⁷ jóváhagyásával

³⁸ Az egyházközség jövedelmét jelentette a tőkepénz kikölcsönzése, kb. 7% kamatra (interesre), az eklészia erdejéből eladott fa ára, egyházi földek árendába adása, az egyház földjein termett gabona eladása, egy zsellérház taxája. Időnkénti jövedelmet jelentett „A' Falutól engedett Kortsoma árendája“, pl. 1812-ben a kurátor „9 magyar forintot vett bé“. Az ugyancsak 1812-ben tartott püspöki vizitáció megparancsolja a kurátornak a korcsoma-árenda felvételét: „Fel adatik az Ecclesiája tagjaitól, hogy a Communitás (a község, a Falu) az azt illető kortsomálta-

tást árendába adta oly Czéllal, hogy azon árenda a két Ecc[lesi]ák[nek] mennyen, (Kiemelés tölem, M. I.) melyet minthogy fel nem vett a Curator, most parantsolatban adatik, hogy azon Arendának ezenn Ecl[lesi]át illető részit Tiszt erejével is fel végje.“

³⁹ megegyezés, alku, szerződés

⁴⁰ költött

⁴¹ szállítóknak

⁴² sürgősen

⁴³ tiszteletre méltó, tisztelettel teljes

⁴⁴ maradék, maradvány

⁴⁵ túlköltés, bevételt meghaladó kiadás

⁴⁶ követeli, igényli

⁴⁷ egyénileg

⁴⁸ vidék, itt egyházkör

⁴⁹ jóltevő

⁵⁰ A korabeli pénz értékének és vásárlóerejének viszonya kitűnik a munkadíjra és az élelmiszerekért forintban és dénárban fizetett összegekből: az ács munkadíja 13,20, a segédmunkásoké 5,88; egy véka búza ára 1,80, másfél font szalonnáé 0,72, tizenhat font húsé 2,24, négy font túróé 0,96, két ejtel törökbúza liszté 0,36; négy kupa borért 1,28, negyedfél kupa pálinkáért 2,52, két veder sörért 1,20 forintot, illetve dénárt fizettek.

⁵¹ Ezt a módosítást Kovács I. is i.m. 88. oldalain megemlíti.

⁵² Báró J., i. kézirat, 3 — Vö. Geréb Zs., i.m., 263.

⁵³ KerMagv XIV. (1879) 424—426.

JAKAB DÉNES

MÚLT ÉS JÖVŐ

5Móz 11,8—12

Az év első napján felolvasott bibliai rész eredetileg az ószövetségi népekhez szólt. Lényegében nem más, mint egy prédikációrészlet, ahogy mai egyházi nyelven megneveznénk. Tartalmában pedig egy felhívás a valláserkölcsi szabályok betartására. A néphez intézett beszéd célja a lelki felkészítés a régi életformából az új életformába való beilleszkedés érdekében.

A történelmi időpont, amelynek emlékét e szavak idézik, az Egyiptomból való szabadulás és az ígéretföldjére való bevonulás között kereendő. Az Egyiptomból való szabadulás lezajlott, nemsokára kezdetét veszi a Kanaán földjére való bevonulás. Egyiptom ebben az esetben a múlt, Kanaán pedig a jövő.

Egyiptom bibliai képében a múlt megpróbáltatásai, vele szemben a jövő tejjel-mézszel folyó kanaáni boldogsága csillan fel a beszédben. A szolgassággal szemben a szabadság, a robottal szemben az égből aláhulló eső és napsütés nyomán áradó istenáldás tényeivel kívánja a próféta érzékeltetni az isteni gondviselést, mely „az esztendő kezdetétől az esztendő végéig“ meg nem szűnik majd egy pillanatra sem.

Múlt és jövő határán, a mai napon, nekünk is üzen a próféta, üzen Isten. Bár sejtjük, hogy életformánk, múltbeli és jövőbeni állapotunk egy esztendő folyamán nem lesz olyan lényegesen különböző, ahogy azt a bibliai kép szemlélteti. Mégis e múltbeli kép alkalmas arra, hogy múltunk és jövőnk valóságára rávilágítson azzal, hogy az isteni gondviselés állandóságára felhívja figyelmünket az esztendő változásakor.

Az első, ami éles vonásokkal mutatkozik a múlt és jövő határán ma is — és ezt a bibliai kép is szemlélteti nekünk — az, hogy a múltnál szebb lesz a jövő. Érzed-e ezt testvérem most, a jövőbe induláskor? — Kell, feltétlenül kell érezned. Enélkül nem lenne kedved elindulni tovább.

Gyakran megfáradva szoktuk mondani, hogy nehéz az élet, s a nehézségek nemhogy fogynának, de mintha szaporodnának. Ezt csak mondjuk, mert el-elfáradunk. De hitünk és érzelmünk a reményt mindig megjeleníti. Szívünk mélyén megmásíthatatlanul hisszük, hogy a jövő jobb lesz, szebb lesz. Hogy egyre előbbre, egyre közelebb jutunk Kanaánhoz. Ebben annyira hiszünk, hogy megkérdőjelezni nem is lehet. Ha nem